

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Видавництво «Гілея»

Гілея

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 127 (№ 12)

Київ – 2017

Kryukov V., Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of World History and International Relations, Luhansk National University Taras Shevchenko MES of Ukraine (Ukraine, Starobilsk), gileya.org.ua@gmail.com

Review of the monograph: Ferhad Turanly «The Cossack period in Ukraine's history in Ottoman Turkish written sources (the second half of the 16th – the first quarter of the 18th century)»

* * *

Семергей Н. В.,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії і суспільних наук, ВДНЗУ
«Українська медична стоматологічна академія»
(Україна, Полтава), nsemergey@ukr.net

**УКРАЇНЬСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ
ТА НАЦІОНАЛЬНО–КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В ІСТОРІОСОФСЬКИХ РЕЦЕПЦІЯХ СУЧАСНОГО
УКРАЇНОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ**

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: КАЛАКУРА Я. С.
МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ
/ Я. С. КАЛАКУРА, О. О. РАФАЛЬСЬКИЙ,
М. Ф. ЮРІЙ. – К.: ГЕНЕЗА, 2017. – 560 с.**

Цьогоріч знаковою подією в національній гуманітаристиці стало видання колективної монографії «Ментальний вимір української цивілізації», що побачила світ у видавництві «Гене́за». Автори дослідження – учені-історики, провідні теоретики українського історичного пізнання Ярослав Калакура, Олег Рафальський та Михайло Юрій. Видання підготовлено на синтезно-парадигмальному та системно-структурному рівнях і є логічним продовженням серії дослідних проєктів авторів, що побачили світ у 2012–2015 рр. [1–3].

Монографія присвячена висвітленню сутності ментального виміру української регіональної цивілізації, розкриттю її феномену, історичних витоків та основних етапів розвитку від найдавніших часів до сьогодення. Центральною інтенцією наукової праці є державотворче та історично справедливе положення про те, що «українська цивілізація, маючи локально-регіональний і порубіжний характер, всіма своїми компонентами історично і культурно укорінена в західноєвропейську класичну цивілізацію, є одним з її давніх сегментів» (с. 7).

Видання має зрозумілу, логічну та наукового обґрунтовану архітектоніку: вступ, десять розділів, висновки, предметний та іменний покажчики. Така структура дослідження дала змогу системно і комплексно підійти до дослідження ментального образу української цивілізації у категоріях системно-функціонального та просторово-часового континууму. Таке структурування матеріалу допомагає читачеві легко орієнтуватися в тексті та сприймати логіку міркувань авторів. Дослідження образу української ментальності здійснено на основі методології цивілізаційного пізнання. Текст видання свідчить, що автори значну увагу приділили обґрунтуванню теоретико-методологічних позицій дослідження, представленню історіографічного та історіософського підґрунтя цивілізаційного осмислення еволюції ментального образу українців. Новизною методологічного інструментарію дослідження є поло-

ження про пріоритет духовного по відношенню до матеріального, думка про те, що поведінка і діяльність індивідів та соціальних груп визначається не стільки економічними і політичними чинниками, скільки соціокультурними, духовними та психологічними факторами (с. 49). Тому використання категорії «менталітету» відкриває нові евристичні та світоглядні перспективи для відтворення історичного процесу формування українців, їхньої системи цінностей, смислів і національної ідентичності.

Перші три розділи монографії мають на меті представити розлоге тлумачення теоретичних засад і методології дослідження ментальності. Авторами чітко виписані концептуальні основи наукового розуміння таких категорій як «ментальність», «ментальний образ», «менталітет», «етнічний менталітет» та інші, зміст яких є базою наукового тлумачення порушеної у дослідженні проблеми. Важливим є те, що автори розкривають змістові особливості застосування в історичному аналізі ментального образу українців таких методологічних підходів: квалітативний, квантитативний, генетичний, персоналістичний, етно-культурологічний, психолого-етичний, археографічний та історіографічний (с. 15–33). Монографія побудована на принципах історизму, науковості, системності, комплексності, в ній виявляє свою силу міждисциплінарна інтеграція, цілісність когнітивно-семантичних структур, парадигмальності і синергізм.

Логіка викладу матеріалу засвідчує урахування авторами проблемно-хронологічного підходу. Розвиток феномену української ментальності розкривається в часі й просторі, простежуються трансформації його змісту, модифікація й збагачення у зв'язку з національними, релігійними, політичними та іншими процесами, соціокультурними умовами і традиціями глобального та регіонального масштабів. У дослідженні послідовно розкривається формування ментальності українців княжої доби, його розвиток за козацько-гетьманських часів, специфіка націотворчих процесів і ментальних трансформацій української ідентичності в імперську добу, відродження української етноментальної ідентичності в період Української революції, маргіналізація і деформація менталітету українського народу в радянську добу. Особливу увагу звернено на розвиток української ментальності в умовах сьогодення, виявлення впливу на цей процес суверенізації України, її посткомуністичного реформування, а також на розкриття змісту та шляхів протистояння новим загрозам українській ментальності (неофеодалізм, гібридні війни, неоекспансія). Авторами запропоновано широкі соціокультурні і ретроспективні контексти формування образу української ментальності, розкриті культурологічні, антропологічні, історико-філософські, етнопсихологічні, етико-естетичні аспекти його функціонування.

Автори послідовно розкривають процесуальність формування українського менталітету як етнічного коду української цивілізації. Етап зародження українського менталітету аналізується в категоріях етнологічної типології форм менталітету українського народу, етногенезу, ментального виміру релігійних вірувань, утворення агрокультурного суспільства, впливу міфологічного мислення та сакральності. Етап розвитку українського менталітету в часи Київської, Галицько-

Волинської та Литовсько–Руської держав розглядається кризь призму владно–політичного менталітету, звертається увага на вплив цивілізаційних чинників Ренесансу, Просвітництва та Модерну, на вибудовування українського ментального образу в ранньомодерний час. Ментальна трансформація української ідентичності в австро–російську добу розглядається не лише в категоріях цивілізаційної кризи та асиміляційних процесів, але й в інтер’єрі національно–культурного відродження та пробудження національної свідомості українського суспільства. Акцентована увага на ролі М. Грушевського у формуванні фундаменту наукової концепції історії української ментальності, в якій учений визначив такі її ознаки, як самобутність, окремішність та органічна близькість до європейської цивілізації (с. 10).

Зібраний і систематизований авторами матеріал, загалом, дає можливість повно і цілісно осягнути феномен української ментальності. Змістова широта та смислова глибина задуму повністю реалізована. Авторам вдалося не лише представити фактичний матеріал з теми ментальності українців, але й вписати його в нові інтерпретаційні практики, упорядкувати та структурувати. Різноманітність, багатовимірність сюжетних ліній і напрямів інтерпретації виявляє цікавість монографії широкому колу українознавців та українофілів, науковців і викладачів історії, культурології, філософії, політології, етнології. У монографії вдало гармонізовані емпіричний і теоретичний матеріал, що додає дослідженню наукової легітимації. Висновки, що розміщені в книзі, вирізняються логічним викладом, високим рівнем узагальнень, панорамним баченням розвитку української ментальності, її взаємин із регіональними чинниками.

Особливістю рецензованого дослідження є й те, що авторам вдалося цілісно відтворити характерні риси та ознаки української ментальності, з’ясувати специфіку культурно–психологічних рис і національної вдачі українців, змісту національної ідеї та національного характеру, вибудувати колективний образ українського менталітету. Мова йде про такі ментальні якості як працьовитість, волелюбство, емоційність, чутливість та інші. Особливо цінним є представлений висновок про генетичний зв’язок української ментальності з природно–географічним середовищем, прив’язаністю українців до землі та хліборобства, а також про успадкування українським етносом низки архетипів з дохристиянських часів, візантизму, стереотипів імперської та радянської доби (с. 534). Представлені узагальнення про цивілізаційний зміст української ментальності дозволяють глибше зрозуміти проблеми становлення української культури та шляхи зміцнення національних засад української ідентичності.

Актуалізовані у монографії теми дослідження дають добрий старт для порушення нових тематико–концептуальних питань. З–поміж них – дослідження феномену ментального простору і ментальної репрезентації, співвідношення світської і релігійної ментальності з національним характером і традиціями, осмислення співвідношення ментальності і духовності тощо.

Важливо відзначити й те, що рецензоване дослідження інспіроване гуманістичною ідеєю всесвітнього універсалізму, думками про цінність, унікальність і

неповторність кожного народу і нації. Тому цілком справедливим видається винесення авторами в епіграф до монографії вже давно класичних, але таких сучасних слів українського Кобзаря «... І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь ...» (с. 5). Посиліє практичну цінність монографії її світоглядний потенціал. Авторі закликають до звеличення духовності, подолання міжконфесійних колізій, орієнтації на християнсько–гуманістичні цінності, консолідації та національної єдності.

Ґрунтовність підходу авторів до осмислення феномену української ментальності визначена синтезуванням широкого за обсягами пласту конкретно–історичних та історіографічних джерел, повнотою та аргументованістю представлених висновків. Книга має гарну поліграфію, вона опублікована у твердій палітурці й справляє враження добротно виконаної праці. Вихід у світ дослідження «Ментальний вимір української цивілізації» стало, без сумніву, помітним внеском у справу українознавчих студій. Воно дещо втамувало спрагу читача на відкриття нових смислів, несподіваних інтерпретацій, успішно долучилося до справи формування сенсоутворюючого українознавчого простору. Текст дослідження дає змогу читачеві шукати й експлікувати нові, досі неактуалізовані аспекти в науковому відтворенні національно–культурного буття титульного та націєтворчого етносу України.

Список використаних джерел

1. Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. I. – 2012. – 700 с.
2. Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. II. – 2012. – 696 с.
3. Калакура Я. С. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с.

References

1. Ukraïna najdavnishogo chasu – XVIII stolittja: cyvilizacijnyj kontekst piznannja / M. F. Jurij, L. M. Aleksijevec', Ja. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil': Aston, 2012. – Kn. I. – 2012. – 700 s.
2. Ukraïna XIX – pochatku XXI st.: cyvilizacijnyj kontekst piznannja / M. F. Jurij, L. M. Aleksijevec', Ja. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil': Aston, 2012. – Kn. II. – 2012. – 696 s.
3. Kalakura Ja. S. Ukraïns'ka kul'tura: cyvilizacijnyj vymir / Ja. S. Kalakura, O. O. Rafal's'kyj, M. F. Jurij. – K.: IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukraïny, 2015. – 496 s.

Semerhei N. V., candidate of History, associate professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, HSEE of Ukraine «Ukrainian Medical Stomatological Academy» (Ukraine, Poltava), nsemergey@ukr.net

Ukrainian mentality and national cultural identity in historiographical receptions of modern Ukrainian discourse

Review of the monograph: Kalakura Y. S. The mental dimension of Ukrainian civilization / Kalakura Y. S., Rafalskyi O. O., Yuriy M. F. – K.: Heneza, 1917. – 560 p.

* * *